

RÓMAI KATH. ÉS PROTESTÁNS ERKÖLCSISÉG.

Erkölcsiségről csakis ott szólhatunk, a hol az öntudatos akaratelhatározás jó célok elérésére törekszik. A valódi erkölcsiségnek előfeltétele tehát az isteni kegyelemből újjászületett keresztyén erkölcsi személyiség s annak akaratelhatározása.

A modern materialismussal és atheismussal szemben a római katholicismus és protestantismus között bizonyos fokig nagyszerű megegyezés van az erkölcsstan terén. E megegyezés azonban inkább csak elméletben, mint gyakorlatban van meg, mert utóbbi azt bizonyítja, hogy a kettő között az ethikai téren ép oly éles az ellentét, mint a hit dolgában. *Martensen* erkölcsstana (I: 164. s k. l.) tehát nem túloz, a midőn a róm. kath. és prot. erkölcsiség között különbséget tesz.

Nézzük mindenekelőtt az erkölcsi elvekben a főbb eltéréseket s azután rátérhetünk az elvek gyakorlati alkalmazásának és hatásának föltüntetésére.

A vallásosságnak és erkölcsiségnek s ebből folyólag a hit- és erkölcsstannak egymással való szoros viszonyából egészen természetzerűleg következik az, hogy az erkölcsiség pópás és prot. alakja a hittani alapkülönbségekben gyökerezik. A középkori pópistaság miként hittani világnézetébe, úgy erkölcsi felfogásába is sok pogány és zsidós elemeket vett át, míg ezzel szemben a protestantismus épen a pogány és zsidós elemektől tisztította meg a keresztyén vallásosságot és erkölcsiséget egyaránt. A különböző pópás és prot. erkölcsi typus azután egész logikai következetességgel különböző erkölcsstani rendszereket is szült a keresztyén vallás e két fő felekezetében.

Az elvi különbségek úgy az *erkölcsi igazság normájának és forrásának*, mint *tartalmának* kérdésére kiterjednek.

Róma a régi középkori egyházi gyakorlat alapján a tridenti kánonok óta az erkölcsi igazság megismerésére és megállapítására nézve az Írás mellett ezzel legalább is egyenlő tekintélyű (a gyakorlatban nagyobb érvényű) forrást és normát állít fel a tág értelmű hagyományban, az ú. n. *traditio*-ban s ezt oly absolut normatív tekintélyvel ruházza föl, hogy az erkölcsi egyén lelkiismerete folyton a tekintélyhez van kötve, mely lényegileg papuralmi. Róma papuralmi érdekekből csinált dogmák, intézmények és szertartások nyügébe szorította Krisztust és az ő evangéliomát s papi egyházát Isten országával azonosítva, erkölcsisége lényegileg véve nem egyéb, mint az egyház iránti vak engedelmesség s az egyházi rendeletek legalis követése. S miután Róma papuralma a római csalatkozhatlan pápaságban éri el csúcspontját, a pápa iránti szolgálai engedelmesség képezi a római erkölcsiség alapvonását. Ez állásponton tehát az isteni törvény iránti engedelmesség egyjelentésű a pápa iránti engedelmességgel, a miért is igaza van *Tschackert* polemikájának, a midőn azt mondja, hogy a *pápa a római katolikusok lelkiismerete*. A római katholicismus a személyiség elvének megsemmisítésével végződik a pápa javára, az egyént szinte a pápa rabszolgájává alacsonyítja le, úgy, hogy ez oldalról tekintve a pápas erkölcsiség lényege az erkölcsileg cselekvő személyen kívül esik s a személyes akaratelhatározást megsemmisítve a legnagyobb mértékben erkölcsellenes. Erkölcstana a zsidó theokratikus erkölcstannak újabb kiadása. Innen a felületes legalitás és lazaság egészen az absolut erkölcsi norma megtagadásáig a probabilismusban.

A reformácziónak ellenben erkölcsi jelentőségét épen az képezi, hogy a keresztyén erkölcsiséget a hierarchia hamis tekintélye alól felszabadította s az Írásban foglalt isteni igének igaz tekintélyéhez kötötte. Ebben látja az erkölcsiségnek is egyetlen örök üde forrását és normáját, a melyen minden erkölcsi tétel igazolandó. Örök érdeme a protestantismusnak az, hogy a keresztyén erkölcsiséget a maga eredeti isteni alapjára, Krisztusra és az ő evangéliomára helyezte vissza.

Az emberi tekintélyektől való függés helyére Krisztustól és az ő evangéliumától való függést tette, a mely függési viszony aztán a világgal szemben a legnagyobb szabadsággá dicsőül.

A mi a második kérdést, t. i. az erkölcsi igazság tartalmának felfogását illeti, ez is a hitelvi alap különbségéből foly. A római egyház az üdvösséget emberi erőből, az úgynevezett jó cselekedetekből származtatja, a protestantismus azt vallja, hogy nem emberi, hanem isteni erő által, nevezetesen az isteni kegyelemben való hit által tartatunk meg. Téves hittani alapelve téves és hiányos erkölcsiségre vezeti a római egyházat. Moralitásából hiányzik az isteni erő intenzitása és magasabb sanctiója. Erkölcsisége heteronóm legalitás; büntudata, mivel az ember akaratszabadságát a bűn után is korlátlanoknak és épnek mondja, egészen laza, s a világról szóló felfogása hol askétikus, hol pedig eudámonista a legnagyobb mértékben, a minek egészen természetes következménye a hamis „Verweltlichung“ és ferde „Weltbekämpfung“.

Egészen másként tanít az evangéliomi protestantismus. Az üdvösséget biztosító hit Isten kegyelmének meggyökerezése, az erkölcsiség pedig a „hit gyümölcse“ az emberi lélekben. Ez a kegyelem Istennek erkölcsileg ható örök ereje, az erkölcsi jónak kristálytisztá kútfeje, az erkölcsi rend biztosítóka s az erkölcsi törvény ereje. Ez az örök isteni kegyelem az idők teljességében emberi testet öltött, s ez a Krisztus; eleven erőként hatja át a világot s ez a Szentlélek; prófétai és apostoli lelkek által megszólalt az Írásokban, s ez az Isten igéje; parancsokban és tilalmakban kifejezésre jutott, mint Istennek kijelentett akaratja, s ez az erkölcsi törvény. Ime tehát a hit, a melyből az igaz ember él, az isteni kegyelemnek az emberi lélekbe oltott ereje; a kegyelem isteni erőinek az ember lelkében való meggyökerezése és megtermékenyülése, mivel a hit által az Isten kegyelme a maga képére és hasonlatosságára formálja át az emberi lelket. E hit tehát az emberi szív, lelkiismeret és akarat, tehát a személyiség legbensőbb ténye, s mint ilyen eminens értelemben vett ethikai aktus; örök alapja és erőforrása a keresztyén erkölcsiségnek az evangéliom szerint.

Ezt az isteni eredetű és erejű erkölcsiséget állította vissza a protestantizmus, melynek épületrendezésében minden egyes kő, világnézetében minden egyes vonás Krisztustól és az ő evangéliomából van véve, s a kegyelmet elsajátító hit nagy világába van beszőve. Ennyiben méltán mondja *Tschackert* a maga polemikájában (182. l.), hogy nekünk evangéliomi protestánsoknak az egész erkölcsant Krisztus örök isten-emberi személyiségéről kell leolvasnunk.

Az evangéliumi protestantizmus e sarkalatos két etikai alapelvéből, a mely szerint az erkölcsi igazság s általában az egész erkölcsiség egyetlen normája az Isten-igéje, s alapja s erőforrása az isteni kegyelmet elsajátító megigazító hit, igen fontos következmények erednek a pápás Rómával szemben *az erkölcsi egyén*, a törvényben és kötelességben, érvényben és legfőbb jóban nyivánuló *erkölcsi jó*, s az egyes erkölcsi életkörök, vagyis az *erkölcsiség terjedelme* tekintetében.

A mi az erkölcsiség alanyáról, tehát az erkölcsi *egyénről* szóló eltérő felfogást illeti, ebben a pápás erkölcsstannak kiinduló pontja az egyéni akaratszabadságnak atomisticus felfogása. A római egyház indeterministikus tanítása szerint az erkölcsi egyének csupa atomok, melyeket az egyház iránti engedelmesség tart össze. S a midőn az embert az egyházhoz, a hierarchiai papsághoz, a pápához s annak rendeleteihez köti, megszünteti annak személyes akaratéletét, személyes felelősségét s így magát a személyiséget is. Az egyéniségnek pápás megkötöttsége és kiskorúságában való következetes megtartása keserű gyümölcsöket terem aztán a probabilizmusban s a jezsuita erkölcsstan egyéb erkölcsellenes elméleteiben és gyakorlataiban. — Ezzel szemben a protestantizmus hatalma az Istenben gyökerező személyiség elvében keresendő a maga hit-, lelkiismeret és gondolatszabadságával. S míg Róma a hit- és lelkiismereti szabadságot az inquisitio börtöneibe temette, Syllabusában maig is következetesen elveti s a gondolkozást a XIII. század elavult szerzetesi világnézetéhez köti, addig a protestantizmus az egyéni erkölcsi jellem s a személyiség erőteljes kidomborodására fekteti a fősúlyt. Isten ereje él bennünk s ez emel, visz, nemesít, hogy legyünk tökéletesek, mint

a mi mennyei atyánk tökéletes. Ez alapon a prot. morálnak egyik legsajátosabb jellemvonása az isteni kegyelem által áthatott és megszentelt erkölcsi függetlenség, vagy *Pál* apostollal és *Lutherrel* szólva: a keresztyén ember szabadsága a Krisztusban újjászületett szabad személyiség. A Krisztus által újjáteremtett és megszentelt erkölcsi egyéniség szabad elhatározását s szeretetből való hajlandóságát a jóra nevezi a prot. morál erkölcsi vagy keresztyén szabadságnak. A miért is az erkölcsi, vallási és lelkiismereti szabadság és az összes ú. n. közszabadságok szelleme oly elválhatatlanul összeforrott az evang. protestantizmussal, hogy ennek még erőtlenebb alakjaiban is mint elidegeníthetetlen szent örökséget őrzik és ápolják hívei. Röviden a prot. életideál a szabad *keresztyén ember*, a pápás életideál a comtemplatív természetű *szerzetes*.

Az erkölcsi jónak hármias alakja : a *törvény és kötelesség*, az *erény* és az *erényesség* s az összes erkölcsi javakat magában foglaló *legfőbb jó*, az ú. n. *bonum summum* vagy *consummatum*, mely az Istenországa. Ezek felfogásában is mélyreható a különbség a pápás és az evangéliumi egyház között.

A római egyház a keresztyénségben új törvényt lát. Egyháza tehát a törvény egyháza, s az isteni törvény iránti engedelmesség az egyház, illetve a pápa iránti engedelmességgel azonos. A hierarchiai egyház részletesen meghatározott rendeleteiben áll itt az erkölcsi törvény s azok gépies teljesítésében az erkölcsi kötelesség. Az egységes erkölcsi törvény- és kötelességfogalom laza elaprózásával és az ember gyengeségéhez mért kényelmes casuistikus alkalmazkodásával van itt dolgunk. Tetőpontját érte el ez irány a jesuitizmusban, mely az emberi tételek igáját vetette a lelkiismeretre, az erkölcsi eszményeket eltorzította s az erkölcsi ítéletet örökös bizonytalanságra kárhóztatta. Ez szülte a római moráltheológiákban annak a sok kötelességnek a felsorolását, mely szól polgárnak és parasztnak, tanítónak és tanítványnak, laikusnak és papnak, tudósnek és művésznek, katonának és királynak, nőnek és leánynak, ifjúnak és aggastyánnak, s több efféle kategória. Azért próbára is teszi a pápás moralisták élel-

műségét a kötelességtorlódásból eredő *collisio*. Más a prot. morál felfogása. Az erkölcsi életnek összes mozzanataira kiterjedő egységes erkölcsi törvényben Istennek felséges akaratját, parancsát és igéjét látja, mely nem külsőleg, mint *Kant* gondolta, hanem belsőleg köti meg az embert. Ez isteni akarat vagy erkölcsi törvény belső életerővé lesz, erős kötelességérzetet szül, s az egyéni akarat belső indító okává válik. Az erkölcsi törvény a lelkiismeretben az Istentől való függésünket szentesíti s az Istennel való eme életközösség veti meg az erkölcsi kötelesség mély és igaz alapját, mert ebben az életviszonyban a közvetlenül tapasztalt Isten igaz szeretetéből, tehát igazi életörömből teljesítjük mindazt, a mit tőlünk az erkölcsi törvény megkíván. Azért a kötelesség teljesítése reánk nézve nem külső parancs, hanem belső életszükség s igazi gyönyörűség. A kötelességet szeretetből teljesíti. Cselekszi a jót, mert szereti, s teljesíti a törvényt, mivel az az Istennek szent akaratja. A prot. törvény- és kötelességfogalom tehát szigorúbb és tisztább kifejezése a ker. erkölcsi szellemnek, mint a pápás rendeletár.

Az *erény* az akaratnak az erkölcsi törvény állandó követéséből eredő alaptulajdonsága, vagyis erkölcsi deréksége, s ennyiben erő és állapot egyaránt. A pápás morál az egyház s annak képvisellete: a papság iránti állandó engedelmségben látja az erényt, vagyis közelebbről a 10 isteni parancsolatnak s az öt egyházi parancsnak gépies teljesítésében. Az erény eme külső felfogásának egészen természetszerűleg megfelelő aztán a hét erénynek egészen külső felsorolása a pápás katholicismusban, míg a protestantismusban az erényfogalom egységes, t. i. az egyéni jellemerő s szent szeretet az erkölcsi személynél. A hét erénynek mechanikus megkülönböztetésére nincsen szükségünk, pusztá önkényen alapul s az érzületet nem érintő külső legalitásra vezet. A prot. erényfogalom az Istenért való keresztyén ember szabadságában éri el tetőpontját, a melynek aztán a lelkiismeret s a gondolatszabadság egyik szükségképi folyománya. Legyünk tökéletesek, mint a mi mennyei atyánk is tökéletes (Máté 5. 48.), de nem a test és világ megvetése, tehát az ú. n. askesis útján, hanem a test

és világ megszentelése által. Nem is a Platon által magasztalt „philosophiai halál“ útján, hanem a Krisztus követése, a folytonos megtérés és megszentelődés által. A római k. erkölcsiség teljes eszméje az askesisben nyilvánul, a mi ismét az első és másodfokú erényesség, a magasabb szerzetesi és közönségesebb emberi erkölcsi tökéletességre vezet. A róm. kath. morál lazaságát jellemző e megkülönböztetés azon a föltevésen alapul, hogy az új szövetségben állítólag mindnyájunknak szóló erkölcsi parancsok (praecepta) és csak kevés angyali életű szerzetesnek szóló evangéliomi tanácsok (consilia) foglaltatnának. Eltekintve attól, hogy e kettős erkölcsiség határozottan biblia- és keresztyénellenes eszme, a pápás morálnak ú. n. magasabb fokú erkölcsisége negatív jellegű s az erkölcsi életnek természetes világi rendjéről és földi hivatásáról való lemondásban áll s az ú. n. szerzetesi votumokban nyert szentesítést. A pápás morálnak ez okoskodására mi Luk. 17. 10-re való hivatkozással azt feleljük, hogy a Krisztushoz, mint az erkölcsi tökéletességhez való viszonyunkban mégis csak „haszontalan szolgák“ vagyunk, s a szerzetesi tökéletesség a gyakorlatban igen gyakran igazán fénylő bűnökre vezetett.

Az erkölcsi jónak harmadik és legfőbb alakja a *legfőbb jó*, mint a kijelentett isteni akaratnak megvalósulása, vagyis az Istenországa. Ez ország a hitből eredő szent szeretet közönsége, vagyis azon személyek közössége, a kik a Krisztusból eredő isteni erő hatására fiúsági viszonyba léptek az Istennel. Istenországa arra van rendelve, hogy a természetes emberi életet minden irányban kovász módjára áthassa, az emberit minden téren megnemesítse s különböző életviszonyaink közepette az isteni végcélokat képviselje. Az Isten országában, Martensen szép szavai szerint, a humanitás összes céljai, az egyéniek ép úgy, mint az egyetemesek, tehát a család, társadalom, állam, egyház, művészet és tudomány céljai ez egyetlen szent végcélban centralizálva vannak. Istenországa a világosság, igazság, szeretet és szabadság országa, melynek isteni ereje magát a természeti világot is megdicsőíti és teljességre juttatja. A prot. morál szerint tehát Isten országa az egész világ, a család is, az állam is, ha

benne megszenteltetik az Isten neve és teljesítettik az ő akaratja; míg ezzel szemben Róma szerint: Isten országa csak a szentegyház, minden egyéb csak profán valami. Ennek a felfogásnak kifolyása az a középkori tan és gyakorlat, hogy a szentegyház nemcsak előbbre való a profán világi dolgoknál, hanem egyenesen arra van hivatva, hogy külsőleg is uralkodjék a világ felett; tehát a pap a laikusok fölött, az egyház az állam fölött s a pápa a császár fölött. Ezt a természetellenes dualismust a Krisztus és az ő evangélioma nevében a protestantismus törte meg, a midőn minden erkölcsi cselekvést és intézményt Isten országa erkölcsi fenségébe emelt, ha azokban az Isten akaratja érvényesül. Család és iskola, állam és társadalom, tudomány és művészet, ipar és kereskedelem mind tényezői az Isten országának, ha az evangéliom éltető és megszentelő ereje hatja át őket. Az egész világ — mint *Luther* szépen mondja — „műhelye az Isten országának“ s az egész emberiség „egy nagy munkás család, a melynek feje az Isten“.

A világnak tehát az Isten kegyelme szerint cselekvő ember által Istenországává kell nemesülnie. A világot Istenországává átszülő erő a szentlélek, Istentől rendelt organuma az anyaszentegyház, természeti terrenumai: a *család*, az *állam* és a *társadalom*. Az első a nemi élet, a másik a jog, s a harmadik a kultura s a humanitás közössége. Istennek emberi önkénytől független szent akaratja az, hogy ez organumok által, mint természetes emberi közösségek által utolsó célgondolata, az ő szeretetországja mennél teljesebben és tökéletesebben megvalósíttassék a földön.

Ezekről az organumokról is más-más a tanítás a pápás és prot. egyházban.

Első a *család*, a melynek természeti erkölcsi alapja a házasság. Pápás felfogás szerint a házasság tisztán nemi közösség, tehát az erkölcsiség körén kívül álló világi közösség, a mely csak az egyház sakramentalis ereje által lesz erkölcsivé. Ezért a házasság a szerzetesekre és papokra, mint az erkölcsiség virtuózaira nézve elvetendő valami. S ezért a nőnek megalázása a romanismusban. Egy *Raphael* a nőben „az ördög ajtaját“ látja s egy szent *Alajos* megveti az anyját,

„mivel az csak asszony“. A protestantismus szerint a házasság személyi életközösség, a melyre lépünk általános kötelességünk, melylyel tartozunk az emberiségnek, Istenországának és önmagunknak. S míg a pápás családot a papi egyházi érdek absorbeálja, addig a prot. család igazi keresztyén otthon. mint a legkülönbözőbb kötelességeknek a helye a szülők, gyermekek és testvérek egymáshoz való viszonyában. E tekintetben jól ítél az olasz *Mariano*, a midőn azt mondja, hogy a protestantismusnak erkölcsileg jobb családi élete van, mint a pápás latin népeknek. Az általános jólétnek és a jövőnek nagy érdeke, hogy a családnak, az igazi keresztyén otthonnak szentsége vallásos-erkölesi és társadalmi tekintetben egyaránt megőriztessék. Az elvhű protestantismus erőteljes világjavító és világnemesítő erkölcsi szelleme a maga magas értelmi erejével, bámulatos ethikai energiájával, mély vallásosságával s olthatlan szabadságszeretetével magát a családi életet is gyökeresen átalakította s jótékonyan megnemesítette.

A protestantismus továbbá azt tanítja, hogy az Isten kegyelme a léleknek nem csupán üdvözítő ereje, hanem erkölcsi ereje, mely nem nyugvó sajátsága a léleknek, hanem kihat az ember egész világára: családjába, társadalmába és államába, tudományába és irodalmába, művészetébe és iparába, hogy mindezeket megszentelje s megszentelvén őket mindannyiát az Isten országa talajává és alkatelemeivé tegye, hogy beteljesedjék az Írás szava: a tisztáknak mindenek tiszták s akár esztek, akár isztek, bármit cselekesztek, mindent Isten dicsőségére műveljete; hisz tőle, általa és érette vannak mindenek! Ezért az elvhű protestantismus úgy az értelmi, mint az erkölcsi haladás terén sokkal hatályosabb emelő és nemesítő erő, mint a pápás katholicismus. A protestantismus eszménye az értelmi és erkölcsi önállóság s a szabad egyéniségek társadalma. Ezért az elvhű protestantismus civilisatiója sokkal érettebb és gazdagabb, mint a pápás katholicismusé. *Luther* és *Melanchthon*, *Kepler* és *Newton*, *Shakespeare*, *Goethe* és *Schiller*, *Kant*, *Schelling*, *Fichte* és *Hegel* s nálunk *Tompa*, *Arany* és *Petőfi*, az újkori civilisatio mindeme hősei a protestantismus levegőjén táplálkoztak.

A nagyszámú találmányok, a természettudományok vívmányai, a tudomány és művészet hatalmai, ipar és kereskedelem a germán prot. szellem alkotásai. A rabszolgaságot a prot. Anglia szüntette meg, s a prot. disszidentek alkották meg a mai amerikai prot. államokat. Általában véve a protestáns erkölcsiség kedvezőbb a népek haladására, mint a pápas erkölcsiség. A prot. népek nagyobb értelmi, erkölcsi és anyagi színvonalán állanak, mint a római katolikusok. Értelmesség, tanultság, vállalkozási szellem, sűrű érintkezés a külfölddel, s mindezek folyományaként a vagyoni jólét: ezek jellemzik a prot. országok lakosságát, míg a pápas Olaszország és Spanyolország népei mai napig nagyon is elmaradtak. Jellemzőleg mondja ez állapotokról *Carlyle*: ezek az országok a reformáció elvetésével megtagadták az igazságot, mikor az önként kínálkozott, s most az igazság nem ismer reájok. Idézhetnők még itt a prot. kultúra és a humanitás nagyobb erejének bizonyosságául *Maculayt*, *Laveleyet*, *Döllingert*, *Marianot* s másokat, mert a prot. morál azt tanítja, hogy nem kerülni kell a világot, hanem az evangéliom isteni erői által megjavítani és megszentelni.

A polgári társadalom, mint a kultúra és a humanitás közössége állammá szerveződik. Prot. felfogás szerint az államban, mint a jognak nemzeti közintézményében élnie természetes hivatása az embernek. Az állam „az Istentől való hatalmasság”, s nem pusztán az egyház közvetítése folytán lesz isteni intézmény. Miután a római egyház Istenországával azonosítja magát, egyháza állam az államokban, sőt felette áll az államoknak. Pápas felfogás szerint az állam nem isteni intézmény, ép azért az egyház belső lényegét tekintve „konkurrense, sőt ellensége a világi államnak”. Mindaz, mi az egyházon kívül áll, az Istenországán is kívül áll. Ismeretes a két kardról szóló theoria s III. Incze pápának kedvelt hasonlata a napnak és holdnak egymáshoz való viszonyáról, mely felfogás a hirhedt VIII. Bonifácz-féle „Unam sanctam” bullában nyert szentesítést. XIII. Leó pápa többi között a protestantismus s a modern philosophia mellett a modern jogot s a modern állameszmét is elátkozta. A római főpap feltétlen úr akar

lenni a népek fölött. Innen az állam és a római egyház folytonos konfliktusa az egész kontinensen. A papuralom iránti engedelmesség a pápás embernek első, s a hazaszeretet csak második kötelessége. A jezsuitának pláne nincs hazája, pedig ő a mintaszerű pápista. A jezsuiták lelkéből beszélt *Meglia*, a midőn azt mondotta: Rajtunk csak a forradalom segíthet! „Hazafias klerus“ tehát fogalmi ellentmondás. „A fekete internationale“ az igazi pápás erkölcsiség.

Nézzük végül a pápás és a prot. erkölcsiség eltérő tanításait a tudomány és a vallásosság terén.

A tudományos foglalkozás az igazságot czélozza s a mint van személyes erkölcsiség, úgy van tudományos erkölcsiség is. Római erkölcsiség az, a mit az egyház annak mond, a miért is a pápás tudomány rablánczokat visel s „az értelem áldozatát“ követeli. E morál következménye a tudományosság szempontjából a tiltott könyvek jegyzéke, a melynek legújabb kiadásában ott ragyognak egy *Copernicus*, *Kepler*, *Galiläi* s az emberi szellem egyéb herosainak művei. A pápás erkölcsiség szempontjából tehát következetesen járt el a Syllabus, a midőn a tudományos kutatás szabadságát elátkozta, vagy *Hefele* s a többi ellenzéki püspökök, a midőn bennök, *Hase* szép szavai szerint, a vatikáni dogma megölte a tudóst, vagy *Janssen*, a midőn a reformációról szóló mozaikműveiben a dogmával korrigálta a történetet és az egész mai pápás tudományos világ, a midőn lépten-nyomon klerikalizálja a tudományt. Ez állásponton a tanítás csakis dressura, a kész egyházi tannak beemléztetése lehet. A protestantismus álláspontján a tudományban is a Krisztusban újjászületett egyéniség az erkölcsiség alanya, tehát a szellemi önállóság, mely tudományos és módszeres eszközök segítségével a lét lényege és törvényeinek értelmi megismerésére törekszik. S bár azt vallja, hogy a tudományt is a keresztyénség emeli magasabb igazságra s hogy a tudomány és a keresztyénség között szerves összefüggés van, ezt mégsem úgy kívánja érteni, hogy a felekezeti korlátokat emeljen a tudománynak s megakadályozza a tudományos kutatás szabadságát. A protestantismus lényegénél fogva rokon a tudománynyal, s a vallási és lelki-

ismereti szabadság a hit által való megigazulásban önkénytelenül maga után vonta a gondolkodó tudat szabadságát az egész vonalon. A tudomány megköveteli a keresztyénséget s a keresztyénség a tudományt, mivel a keresztyénség a gondolatok és az ismeretek egész világa. Ez azonban csak a prot. morál álláspontján lehetséges, mely a szabad tudományos személyiség elvét szentesítve, barátja a közoktatásnak s a tudományos kutatás szabadságának, míg a pápás tudományosság ideálja Aquinói Tamás és a középkori scholastika. A romanismus merev dogmájával s a mai vatikáni tudománytal szemben a prot. tudományosság fölényét nem kisebb ember, mint *Döllinger* és *Mariano* is elismeri.

A tudomány kutatja az igazat. De csak a vallás hozza igazán viszonyba az embert a maga lételemével, az Istennel. Csak a keresztyénség kijelentett vallása állította helyre az igazi viszonyt ember és Isten között, mivel e vallásban megismertette magát a szeretet Istene a belső emberrel. S a vallás nem szokás vagy szertartás, nem papi uralom vagy hagyomány, hanem isteni ige, nem szabvány vagy tan, hanem a belső ember egész élete s közvetlen bizonyossága az Istenről. Az igaz vallás az Isten kegyelméből az ember lelkében meggyökerezett és jó cselekedetekben gyümölcsöző szent hit és élet-energia.

A pápás erkölcsiség szempontjából a vallás az egyháziassággal azonos, a melynek dogmarendszere és gépies ceremóniális egyházgyakorlata kíséri az egyént a bölcsőtől a sírig. Rómában, a hol a vallásosság a pápás egyháziassággal azonos, vallásosnak lenni annyit jelent, mint római egyháziasságnak lenni. Bellarmin, a nagy jezsuita szerint a római egyházhoz való tartozóssághoz „belső mozgalmak“, ú. m. szívbéli hit vagy személyes bizalom (*motus interioris*) épen nem szükségesek, mert az egyházi hit külső megvallása, a sákrámentomok élvezete és a pápa iránti engedelmisség azonos Rómában a vallásossággal. A római vallásosság tehát mechanikus és nem személyes erkölcsi hitviszony a Krisztussal és az Istennel. Innen a pápás népeknél a külső egyháziasság párosulva vallási indifferentissal, a sok látszólagos felekezetiesség minden benső vallásos

erkölcsi részvétel nélkül. Az újabb romanismus története, a bel- és külmissziójának egész gyakorlata hajmeresztő példák-
kal szolgálhat állításunk igazolásául. A vallási élet bensősé-
géről és közvetlenségéről itt szó sem lehet, mivel Róma az
isteni kegyelmet elsajátító egyéni hit erejét nem ismeri. Külső
egyháziassága s mechanikus vallásossága a prot. keresztyén
ember hitét s ebből eredő autonom személyes erkölcsiségét
soha sem pótolhatja. Nincsenek is olyan hithősei, a milyenek-
kel a protestantismus igen nagy számmal dicsekedhetik.

Mindezekből láthatjuk, hogy Róma és az elvhű protes-
tantismus között még nagyobb az űr az ethikai, mint dogma-
tikai téren. Fejtegetéseink eredményét *Maculay* eme szép
szavaival zárhatjuk be: „Róma uralma alatt Európa legter-
mékenyebb tartományai alásülyedtek a szegénységbe, az er-
kölcsi és politikai szolgaságba és az értelmi tompultságba.
Ellenben a hajdan terméketlenség s műveletlenség miatt köz-
beszéd tárgyául szolgált protestáns országokat az értelmesség
és szorgalom kertekké varázsolta s érett erkölcsiségöknél
fogva dicsekedhetnek hősöknek, államférfiaknak, tudósoknak,
bölcsekszeknek és költőknek hosszú névsorával. Mert a pro-
testantismus kedvezőbb a népek haladására, mint a római
katholicismus. Mindazok a nemzetek, a melyek körében a
protestantismus hatalomra emelkedett, rendkívüli tevékeny-
ségre, gyors emelkedésre, magas értelmi erőre, bámulatos er-
kölcsi energiára, mély vallásosságra, olthatatlan szabadság-
szeretetre s a társadalmi és politikai erények oly kincseire
emelkedtek, a minőket Róma híveinél ily mértékben sehol
sem találunk“.

Eperjes.

Dr. Szlavik Mátyás.